

תורה לשמה במשנת בעלי התוספות

פרופ' ג'פרי וולף

1. בבלי, ברכות דף יז ע"א:

מרגלא בפומיה דרבא: תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים; שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, שנאמר: +תהלים קי"א+ ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם. לעושים לא נאמר אלא לעושיהם - לעושים לשמה, ולא לעושים שלא לשמה. וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא.

רש"י:

העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא - פירוש: שאינו לומד כדי לקיים אלא לקנטר, דבפרק מקום שנהגו (דף נ', ב') אמרינן: רבא רמי, כתיב עד שמים חסדך וכתיב מעל השמים, כאן - בעוסק שלא לשמה כו', והתם איירי במקיים כדי שיכבדוהו, וכן משמע בירושלמי דפירקין.

תוספות:

העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא - וא"ת האמר רב יהודה אמר רב פרק מקום שנהגו (ד' נ:) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה וי"ל דהכא מיירי שאינו לומד אלא לקנתר חביריו והתם מיירי שלומד ע"מ שיכבדוהו.

2. בבלי, פסחים דף נ ע"ב:

רבא רמי: כתיב +תהלים נז+ כי גדל עד שמים חסדך וכתיב +תהלים קח+ כי גדל מעל שמים חסדך, הא כיצד? כאן - בעושינן לשמה, וכאן - בעושינן שלא לשמה. וכדרב יהודה, דאמר רב יהודה אמר רב: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה - בא לשמה.

רש"י:

עושינן לשמה - מעל שמים, ושלא לשמה - עד לשמים, דמצוה מיהא קא עביד, כדרב יהודה.

תוספות:

וכאן בעושים שלא לשמה וכדרב יהודה - תימה (דרב) גופיה אמר בפ"ב דברכות (ד' יז.) כל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא ואור"י דהתם מיירי כגון שלומד כדי להתייהר ולקנטר ולקפח את חביריו בהלכה ואינו לומד ע"מ לעשות אבל הכא מיירי דומיא דההיא דלעיל יש שפל ונשכר דלא עביד כוליה שבתא ולא במעלי שבתא שאין מתכוון לשום רעה אלא מתוך עצלות אפי"ה גדול עד שמים חסדו.

3. בבלי, תענית דף ז ע"א:

תניא, היה רבי בנאה אומר: כל העוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו סם חיים, שנאמר +משלי ג'+ עץ חיים היא למחזיקים בה, ואומר +משלי ג'+ רפאות תהי לשרך, ואומר +משלי ח'+ כי מצאי מצא חיים. וכל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות, שנאמר יערף כמטר לקחי, ואין עריפה אלא הריגה, שנאמר +דברים כ"א+ וערפו שם את העגלה בנחל.

רש"י:

לשמה - משום כאשר צוני ה' אלהי ולא כדי להקרות רבי.

תוספות:

וכל העוסק בתורה שלא לשמה תורתו נעשית לו סם המות - וקשה והלא אמרינן (פסחים דף נ:) לעולם יעסוק אדם בתורה אף על גב שאינה לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה ויש לומר דתרי שלא לשמה הוי דמה שאמרינן לעולם יעסוק בתורה אפילו שלא לשמה היינו כלומר כדי שיקרא רבי או כדי שיכבדוהו ומה שאמרינן הכא כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשה לו סם המות היינו מי שלומד לקנטר.

4. בבלי, סוטה דף כב ע"ב:

דאמר רב יהודה אמר רב: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

תוספות:

לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אף על פי שלא לשמה - ואי קשיא הא אמרינן בפ"ק דתענית (דף ז.) כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות ובשלהי פרק היה קורא במסכת ברכות (דף יז.) כל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא נראה לתרץ עוסק שלא לשמה כגון מיראת היסורין כי הכא ומאהבת קיבול פרס שאינו מתכוין להשלים רצון יוצרו שציוהו על כך אלא להנאתו כדאמרינן בפ"ק דמסכת ע"ז (דף יט.) במצותיו חפץ מאד ולא בשכר מצותיו והיינו דתנן (אבות פ"א מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס וכי הא דאמר בפ' עגלה ערופה (לקמן מז.) ואיתא בנזיר פרק מי שאמר הריני נזיר (דף כג:) ובפרק בתרא דהוריות (דף י:) לעולם יעסוק אדם וכו' שבשכר מ"ב קרבנות שהקריב בלק זכה ויצאה ממנו רות גם הוא נתכוין להנאתו שהעלה קרבן לשם להשלים חפציו בשכרו ולא לשם שמים וכדאמרי' פ"ק דר"ה (דף ד.) האומר סלע זו לצדקה ע"מ שיחיה בני ה"ז צדיק גמור אבל ההיא שלא לשמה דתענית ומס' ברכות אינו עוסק בתורה כדי לקיים לא מאהבה ולא מיראה אלא להוסיף על חטאתו פשע שעתה שגגות נעשו לו זדונות שאע"פ שידע שעובר לא מנע מכל תאות לבו כדמפרש התם (ברכות יז.) תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ובוועט באביו ובאמו וברבו או במי שגדול הימנו שנאמר ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם לעושים לשמה.

5. ספר יראים הקדמה

. גם מחשבותי ושעפתי ישיבוני קשה בראותי כי עניני תורה עמלם בפלפול הקושיות על סוגית התלמוד. והילוכי ושרשי המצות לא ישימו על לבם מה צוה יוצר איככה יקיימו חוקיו ומשפטיו. ותהי יראתם מצות אנשים מלמדה. ויראת הצור לא ישימו לנגדם. והמצוות אשר הונהר ישמורו. ובאשר לא הונהגו נשכחו מהם. ותהי מלאותם בדבר אשר ימלא לבו ולא לשם ה' ואירא אני לנפשי פן יחשב שם המות ובקשתי ענבים יראתי למצא ויעצוני כליותי ורוח ה' הצליחת עם לבבי להודיע מצות אלהי שרשים וענפים.

6. תוס' רבי יהודה שיר ליאון ('החסיד'):

וְכֵן כְּשֶׁמֶן בְּחֹרֵה שֶׁלֹּא לְשֵׁמֶה טַח לוֹ שֶׁלֹּא נִבְרָא .
וְאִתּוֹ וְכֵן אָמַר בְּרִים פֶּרֶק מִקּוּם שֶׁנִּכְנָגוּ רַבֵּי
רַמִּי כְּחֵיב עַד שְׁמַיִם חֲסָדָךְ . וְכַחֲבִיב מִפְּנֵי שְׁמַיִם חֲסָדָךְ
לֹא קָשִׁיָּה כַּאֲךָ בְּשִׂסְקָן לְשֵׁמֶה כַּאֲךָ בְּשִׂסְקָן שֶׁלֹּא לְשֵׁמֶה ,
אֲלֵמָא מַעֲלִיחָא הִיא . וְאָמַר רַמִּי לְשׁוֹלָם יִעֲסֹק אֲדָם
בְּחֹרֵה וּבְמַטָּה אֲפִילֵי שֶׁלֹּא לְשֵׁמֶה שְׂמַחֲךָ שֶׁלֹּא לְשֵׁמֶה בַּאֲרֵי לִידֵי
שְׂמַח . וְיִלֵּל דְּסִכָּא מִיִּירֵי שְׁאִיט לֹמַד כְּדֵי לְקַיִים אֲלֵא
כְּדֵי לְקַנְטֵר אֵת חֲבֵרוֹ , אֲבָל הֵחָס שְׂמַחֲךָ מִלְּוֹת וְשׁוֹרֵה
כְּדֵי שִׂכְבְּדוּכוֹ . וְאָמַר בִּירוּשְׁלַמִּי דְּפִיק וְלֹא מוֹדֵה רַ"שׁ
שְׂמַחֲךָ לְעֲשׂוֹת טוֹבָה וְלִלְבֵּב , וְלִית לִיה לֵרִי שְׂמַחֲךָ
סְלוּמָא עַל מַנָּה שֶׁלֹּא לְעֲשׂוֹת טַח לוֹ שֶׁלֹּא נִבְרָא , אֲרִי
יִחָק סְלוּמָא עַל מַנָּה שֶׁלֹּא לְעֲשׂוֹת טַח לוֹ אֲלֵוּ נִסְפְּסָה
שְׁלִיחָא עַל פְּנֵי וְלֹא יֵאָר לְאֲוִיר הַשְּׁוֹלָם , וְכֵי הֲוֵי טוֹבָה
מִיִּירֵי בְּשִׂמְעָתִין מִ"ר :

7. תוס' הרא"ש לברכות:

כֵּן כְּשֶׁמֶן בְּחֹרֵה שֶׁלֹּא לְשֵׁמֶה טַח לוֹ שֶׁלֹּא נִבְרָא .
וְאִתּוֹ הֵא אֲמַרִּין בְּרִים פ' מִקּוּם שֶׁנִּכְנָגוּ [דף
נ' ע"ב] רַבֵּי רַמִּי כְּחֵיב כִּי גִבּוּה עַד שְׁמַיִם חֲסָדָךְ
וְכַחֲבִיב מִפְּנֵי הַשְּׁמַיִם לֹא קָשִׁיָּה כַּאֲךָ בְּשִׂסְקָן לְשֵׁמֶה כַּאֲךָ
בְּשִׂסְקָן שֶׁלֹּא לְשֵׁמֶה אֲלֵמָא מַעֲלִיחָא הִיא , וְאֲמַרִּין רַמִּי
לְשׁוֹלָם יִעֲסֹק אֲדָם בְּחֹרֵה וּבְמַטָּה אֲפִילֵוּ שֶׁלֹּא לְשֵׁמֶה

שְׂמַחֲךָ שֶׁלֹּא לְשֵׁמֶה בַּאֲרֵי דְּתַרִּי גּוֹזֵי שֶׁלֹּא
לְשֵׁמֶה סָס (סכא) [וְהֵחָס] אֲרִי שְׂלוּמָא חֹרֵה וּמִקּוּם
מַלְּוֹת כְּדֵי שִׂכְבְּדוּכוֹ . וְגַרְסֵי בִירוּשְׁלַמִּי דְּפִיק וְלֹא מוֹדֵה
ר' שְׂמַחֲךָ לְעֲשׂוֹת טוֹבָה וְלִלְבֵּב כו' וְלִית לִיה לֵרִי
שְׂמַחֲךָ סְלוּמָא עַל מַנָּה שֶׁלֹּא לְקַיִים טַח לוֹ שֶׁלֹּא נִבְרָא אֲרִי
יִחָק סְלוּמָא עַל מַנָּה שֶׁלֹּא לְעֲשׂוֹת טַח לוֹ אֲלֵוּ נִסְפְּסָה
שְׁלִיחָא עַל פְּנֵי וְלֹא יֵאָר לְאֲוִיר הַשְּׁוֹלָם וְכֵי הֲוֵי
טוֹבָה מִיִּירֵי בְּשִׂמְעָתִין :

כאן שעושיין שלא לשמה. תימה דרבא גופי' אמר בפ"ב דברכות [דף יז.] כל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא וי"ל דהתם מיירי שעוסק בתורה כדי להתייחר ולהתפאר ולקנטר את חבירו ואין [לומד] על מנת לעשות אבל הכא מיירי דומיא דההיא דקאמר לעיל יש שפל ונשכר דלא עביד כולה שבתא ולא עביד במעלי שבתא שאינו עושה מחמת שום דבר אלא מתוך שהוא עצל ואינו עושה מלאכה ואפי' הכי גדול עד שמים חסדי, ובירושלמי מצינו בפ"ק דברכות ולא מודי ר' שמעון בן יוחי שמפסיקין לעשות סוכה ולעשות לולב ולית ליה לר' שמעון בן יוחי שהלמד שלא לעשות נוח לו שלא נברא ואמר ר' יוחנן הלמד שלא לעשות נוח לו אלו נהפכה שלייתו של אמו על פניו ולא יצא לעולם, ונראה דבכי האי גוונא מתוקמא (ההיא דברכות ט) ועוד יש ע"א כי ההיא דסוף לולב וערבה [דף מט:] דכתיב ותורת חסד על לשונה וכי יש תורה שאינה חסד אלא תורה לשמה זו היא של חסד תורה שלא לשמה אינה של חסד, איכא דאמרי תורה ללמדה היא של חסד ואפשר דבכי האי גוונא אמר מתוך שלא לשמה בא לשמה, ואותם שני לשונות דסוכה אחד הן שלא לשמה היינו שלא ללמדה ואית ספרי דגרסי (י) בהו אותו איכא דאמרי.

תשנב. כתיב (דברים ד ו) כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וכתוב (ירמיה ח ט) בדבר ה' מאסו וחכמת מה להם וכתוב (איוב כח כח) הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה הרי תורה ונביאים וכתובים מעידים שאין חכמה ובינה אלא בחכמת התורה. לא ילמוד אדם שום תורה אלא המביאה לידי יראת שמים שנאמר הן יראת ה' היא חכמה כמה חכמות אמר שלמה ולא ניתנו להכתב אלא המביאות לידי יראת השם שנאמר (קהלת יב יג) סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם בזה העסק צריך כל האדם לעסוק ולא שאר חכמות כמו חכמת דייל טקא של גוים אלא חכמת שהם לתורה ויראת השם ואם נותנים לאדם לומר חידה כדי להראות חכמתו אל יעכב רגע אחד בשביל זה ואל יאמר טוב הוא שיראו הגוים חכמתו לכך נאמר (דברים ד ו) כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים שנאמר (תהלים קיט מו) ואדברה בערתיך נגד מלכים ולא אבוש אבל למוד מה שתשיב לאפיקורוס והכל בדברי תורה. (י) (ישעיה ח טז) צור תעודה חתום תורה בלמודי תעודה שצריך לחפש אחר ראיות שיהו מעידות על הדבר שכן הוא חתום תורה אילו פסקי הלכות אם חכם לומר כדי להבין הקושיות והתירוצים צור תעודה ואם אינו מבין חתום תורה בלמודי ולא בלימוד של נצחון כגון שנים שמתוכחין כדי לנצח זה את זה אל תלמד.